

9 / WHEN *TISHAH B'AV* COINCIDES WITH THE SHABBOS

When *Tishah B'Av* falls on Shabbos, the fast and most of the restrictions on activities are postponed until Sunday. Those aspects of the day are discussed in Chapter 10 below, "*Tishah B'Av* on Sunday." The present chapter will discuss those halachos that are relevant to the Shabbos itself and to the week that precedes it.

I.

The Week in Which *Tishah B'Av* Occurs

As mentioned often in this *sefer*, certain matters are treated leniently until the week in which *Tishah B'Av* occurs, but stringently after that. However, a question arises when *Tishah B'Av* falls on Shabbos and the fast must be postponed to Sunday. Is the postponed fast considered a substitute for the fast that could not be held on Shabbos, but some modicum of mourning is still relevant to that Shabbos; or is the postponement considered an uprooting of the fast and mourning from Shabbos, with the proclamation of a new fast day on Sunday? If the Sunday fast is a carryover from Shabbos, then the preceding is week considered as the week in which *Tishah B'Av* occurs. But if the Sunday fast is considered as an independent enactment, there is halachically no week preceding *Tishah B'Av* that year.^[1] In actual practice, the Poskim differ

1. המחבר בסי' תקנא סע' ד כתב: ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחור השבת, מותר בשתי השבתות וכו' ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו. ולכאורה לדין בני אשכנז מחלוקת זה אינו נוגע, דהרמ"א כתב שם דנוהגין להחמיר מתחלת ר"ח. אמנם אף על פי כן דברי המחבר נוגעין למעשה בכמה ציורים. דאפי' לבני אשכנז יש כמה דינים שנוהגים להקל עד שבוע שחל בו, וא"כ באופן שחל תשעה באב ביום ראשון או בשבת צריכין לדעת אם יש שבוע שחל בו באותה שנה. ועיין במג"א סי' תקנא ס"ק לה שכתב בנוגע בשר ויין שהוא אסור רק ממנהגא כ"ע מודים שאין לו דין

regarding this matter. Therefore, one may be lenient with regard to eating meat and drinking wine, cutting the nails, and making clothes, but should be strict with regard to laundering and haircuts.

Accordingly, one must be stringent in the following cases, and follow the restrictions usually in place during the week in which *Tishah B'Av* occurs:

1. A child should not be given a haircut during The Three Weeks. In certain cases, however, a child's hair may be cut until the week of *Tishah B'Av* [see Chapter 4, Section I:B:2].
2. In certain instances a man may shave or trim his mustache until the week of *Tishah B'Av* [see Chapter 4, Section I:C:7].
3. A Jewish launderer may wash the clothing of a gentile until the week of *Tishah B'Av* [see Chapter 5, Section IV:D:I].
4. In certain situations the clothing of older children and adults may be washed until the week of *Tishah B'Av*. [see Chapter 5, Section IV:D:G].

Conversely, one may be lenient with regard to eating meat and drinking wine [see Chapter 5, Section I:F:6], cutting nails [see Chapter 4, Section III:A], and making clothes [see Chapter 5, Section III:B:2].^[2]

שבוע שחל ט"ב (והמג"א מיירי בנוגע כמה אנשים יכולים להזמין לסעודת מצוה, ויהיה מותרים להם לאכול בשר ולשתות יין). וכן נקטו הפוסקים באיסור נטילת צפרנים שרבים מתירים מדינא דמקילין דבשנה כזו אין כאן שבוע שחל בו. וכן בנוגע הדין כשנותן מלבוש לפועל גוי שיתפור עבורו לצורך אחר ת"ב, דהמנהג להקל, והגר"א מחמיר, שהמ"ב כתב דאין להחמיר קודם שבוע שחל בו ת"ב, ג"כ נקטו הפוסקים דבשנה זו אין כאן שבוע שחל בו. וכן בנוגע הנך דינים לכבס בגדי קטנים, ולישראל לכבס בגדי נכרים, ועשיית בגדים חדשים, נוהגין להקל בשנה זו דאין כאן שבוע שחל בו ת"ב.

2. והנה נחלקו הראשונים לענין ת"ב שחל בשבת בנוגע לדברים שבצנעה: דמה דאיתא בתוספתא (תענית פ"ג): "חל להיות ת"ב בשבת וכו' ואינו מונע עצמו מכולם". ופירשו הראשונים את דברי התוספתא שכוונתו לומר דאינו מונע עצמו מכולם, אפילו לא מדברים שבצנעה. אלא שהרא"ש בתענית (סימן לב) כתב, שרבינו מאיר מרוטנבורג בשם הרבי רבי יצחק מווינא, אוסר. ודימה ענין זה לקובר מתו ברגל שהאבילות נדחית עד אחר הרגל, ואעפ"כ אסרו לו דברים שבצנעה. ומסיים שם הרא"ש בזה הלשון: "הדבר יצא מפי מורי הקדוש, וכל עדת ישראל יעשו אותו. כדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו עונה אחת בשנה. ואע"פ שיש לו להשיב, דת"ב ואבילות חלוקים בכמה דברים וכו'". ובשו"ע סי' תקנ"ד סעי' יט דעת המחבר להתיר דברים שבצנעה, ודעת הרמ"א לאסור דברים שבצנעה.

II.

Fast Is Postponed to Sunday

When *Tishah B'Av* occurs on Shabbos, the fast is postponed until Sunday, the tenth of Av. Therefore, certain leniencies are permitted:

1. A woman should not fast for thirty days after childbirth.^[3]
2. A pregnant or nursing mother need not fast if she will feel ill effects from fasting.^[4] [However, she should consult a halachic authority before eating.]
3. A person who is slightly sick and would feel worse as a

ובשו"ת כתב סופר או"ח (סי' קא) ביאר מחלוקת זו בהגדרת יום זה שהוא נדחה משבת ליום ראשון. אם פירושו הוא שאנו דוחים אז את התענית למחרתו (ר"ל שהיום המחרת הוא תשלוּמין לשבת), או דילמא אינו בגדר תשלוּמין לשבת, אלא שחכמים עקרו יום זה לגמרי משבת, והעבירוהו ליום ראשון.

ומעתה יכולים לומר, דאם יש לו דין של נדחה ויום ראשון הוא תשלוּמין לשבת, אז יהיה הדין כמו אבילות בשבת שדוחין את לוויית המת ליום ראשון. אבל דברים שבצנעה נהג גם בשבת, שהרי סוף כל סוף יום האבילות העיקרי הוא בשבת, ורק התענית נדחתה ליום ראשון. אבל אם נאמר שאין לו דין נדחה אלא שחכמים עקרוהו ליום זה וקבעוהו ליום ראשון, נמצא דשבת אינו יום של אבילות בכלל, ועל כן פשוט שיש להתיר דברים שבצנעה.

ובשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שסג דן בנוגע קטן שנעשה בן יג שנים ויום אחד בעשירי באב, ואותה שנה היה ת"ב שחל בשבת, האם חייב להתענות ביום ראשון. וכתב שם דזה תלוי בחקירה הנ"ל. דאם התענית של עשירי היא תשלוּמין ליום השבת, הרי כיון שבשבת עצמה היה פטור, אי אפשר לחייבו ביום ראשון יותר מעיקר החיוב של התענית שהיה בשבת שאז היה קטן ולא נתחייב להתענות. אבל אם נאמר שאינו תשלוּמין, אלא שחכמים עקרו תענית זו וקבעוהו ליום ראשון. נמצא שעיקר התענית הוא ביום ראשון, ובו ביום נעשה גדול ומחויב במצות, על כן שפיר יתחייב בתענית. וע"ע בזה בשו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' קל, ושו"ת שבט הלוי ח"ד סי' עב, ושו"ת להורות נתן ח"ה סי' לג.

3. מג"א סי' תקנר ס"ק ט.

4. בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' לו כתב: כיון שנדחה ט"ב על יום א' אין צריך להשלים אפי' בחולי קצת (וכן נהגתי להורות ביולדת תוך שלושים או במעוברת ומיחוש קצת). דהא אפי' משום כבוד המילה הקילו כשט"ב נדחה כמבואר באו"ח ס' תקנט ס"ט. לכאורה בפשטות מבואר מדבריו דאינן צריכות להשלים התענית אבל צריך להתענות כמו במילה שנדחה בת"ב דמותר לאכול רק אחר מנחה גדולה.

אמנם בביאור הלכה כשהביא דברי השבות יעקב משמע שהן פטורות לגמרי להתענות שכתב וז"ל: וכן בחולי קצת ומעוברת שיש מיחוש קצת מותרים לאכול, עכ"ל. מהלשון מותרים לאכול, משמע שאינן צריכין להתענות לגמרי. וכן ראיתי שנקט בשו"ת יביע אומר ח"ה סי' מ' אות ה. וע"ע בזה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רנו.

result of fasting need not fast.^[5]

4. Where a *bris milah* is performed on this day, most Poskim permit the father, *mohel*, and *sandak* to eat after *davening Minchah Gedolah*.^[6] One should consult a halachic authority.

In all these cases, one must recite *Havdalah* before eating [see Chapter 10, Section VI:C, below].

III. Practical Applications

1. Marital Relations

One may not engage in marital relations unless Friday night is the night of *tevilah*.^[7]

2. Men Immersing in a *Mikveh*

A man who immerses himself every Shabbos morning or whenever he is *tamei* may immerse himself this Shabbos in an unheated *mikveh*.^[8]

3. *Shalom Zachor*

A *shalom zachor* may be celebrated on Friday night.^[9]

4. *Aufruf*

An *aufruf* may be celebrated.^[10]

5. עיין ציון 4.

6. שו"ע סי' תקנט סעי' ט. אמנם המג"א הביא בשם הכנה"ג שמנהג נתפשט להחמיר להשלים התענית, וכן כתב להלכה בקובץ מבית לוי (בין המצרים עמוד מו). ובנוגע פדיון הבן עי"ש במ"ב.

7. רמ"א סי' תקנד סעי' יט, ומ"ב סי"ק מ. ועי"ש בשער הציון סי"ק מו שהביא מהחיי אדם דה"ה בבא מן הדרך יש להקל. אמנם בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל ראיתי שמביאים שצריכין להחמיר.

8. א"א מבוטשאטש סי' תקנד. ועיין במנחת חינוך מצוה שיג סי"ק יט דכתב דרחיצת כל הגוף אסור.

9. קובץ מבית לוי עמוד מב.

10. בהליכות שלמה פרק טו הלכה יא כתב וז"ל: תשעה באב שחל בשבת נוהגין בו מנהגי עליה לתורה של חתן, שלא לנהוג אבלות בפרהסיא. ובדבר הלכה סי"ק יד כתב ומהא דאסור אבלות בפרהסיא בת"ב שחל בשבת, אין להוכיח דה"ה באבל הנמצא עם

5. *Kiddush*

A *kiddush* may be served.^[11]

6. Taking a Stroll

One should not stroll for pleasure this Shabbos.^[12]

IV. Sunday Night

After the fast has ended, one may not eat until after *Havdalah*.^[13] A woman should hear *Havdalah* from a man (e.g., her husband or a neighbor).^[14] If this is not possible, she should recite her own *Havdalah*.^[15]

Havdalah may be recited over grape juice or wine.^[16]

The opening verses of *Havdalah* are omitted, as are the spices and candle. Only the בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן and הַמְבַדִּיל blessings are recited.^[17]

☞ Activities Permitted Sunday Night

One is permitted to take a haircut, shave, launder clothing,

אבלים אחרים דאסור נמי באבלות דפרהסיא, כמו בת"ב שהכל אבלים על חורבן בית המקדש ואפ"ה אסורה אבלות בפרהסיא, דשאני התם שיהיה משום זלזול השבת אם ינהגו בו אבילות. ובארחות הלכה אות 38 וז"ל: וכשאמר השואל לפני רבינו שבמעשה שהיה בישיבת פוניבז' הורה הגרי"ש כהנמן ז"ל שיעשו הכל כרגיל, ואילו רב אחד הורה שיקדימו העליה לשבת הקודמת, אמר רבינו דאף שמלפנים היו שעשו כן להקדים העליה, אולם כיון דאית ב' משום זילותא דשבת, לכן יש להורות לעורכה בשבת זו. אלא דמ"מ לא הותרו אלא דברים שבפרהסיא, ולכן בשעת העליה זורקין על החתן מיני מתיקה ומזמרים כרגיל, וגם עורכים קדושה רבה אחר התפלה כנהוג, אבל בשעת קידוש יש להמנע משירה, דבזה ליכא אבלות בפרהסיא, עכ"ל.

11. ועיין בספר ט"ב שחל בשבת (מהגאון ר' ש. דבליצקי שליט"א) סעיף כ דכתב דמותר לעשות קידוש כשקוראים שם לתינוקת רק באופן צנוע ולא באולם ובחגיגות מרובה.

12. ברכי יוסף סי' תקנ"ג ס"ק ה.

13. שו"ע סי' תקנו סעי' א.

14. שו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' נא.

15. עיין בזה בספרי כבוד ועונג שבת עמוד 140.

16. מ"ב סי' תקנו ס"ק ג.

17. שו"ת דברי מלכאל חלק ו' סי' ט אות א.

bathe or recite the *berachah* שְׁהַחֲיֵנו immediately after the fast.

However, the prohibitions against consuming meat or wine (other than the wine of *Havdalah*),^[18] and listening to music^[19] remain in effect until the next morning.

18. רמ"א סי' תקנח ומ"ב ס"ק ד.

19. כן משמע במג"א סי' תקנח דכלי שיר חמור מבשר ויין, וזה שמבואר בשעה"צ ס"ק ד דבגדחה יש להקל זה מיירי בסעודת מצוה.

10 / TISHAH B'AV ON SUNDAY

I.

The Meal Before the Fast

A. Menu and Mood

When the Ninth of Av falls on Sunday, *Erev Tishah B'Av* is on Shabbos. When *Erev Tishah B'Av* is on a weekday, many laws of mourning apply to the day [see Chap. 6 above].¹ However, displays of mourning are prohibited on Shabbos. Therefore, we eat regular Shabbos meals,^[1] and sing regular Shabbos *zemiros*. Even one who generally does not sing *zemiros* at the Shabbos table may do so at this meal.^[2]

Additionally, the *seudah hamafsekes* usually eaten on *Erev Tishah B'Av* is omitted on this Shabbos. Instead, the regular *seudah shlishis* meal is eaten.^[3] Moreover, one may eat more than usual at this meal, even if the intention is to make it easier to fast. Nevertheless, one should not verbalize such intentions.^[4]

Although one may not display mourning, this meal should be eaten in a somber, not festive, mood.^[5]

B. Guests

Although a family may eat together, company should not be invited, unless one usually invites guests to *seudah*

-
1. המחבר בסי' תקנב סעי' י כתב: אם חל ת"ב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחור השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפי' בסעודת שלמה בעת מלכותו. ועיין בחיי אדם כלל קלו סעי' א וז"ל: ערב ת"ב שחל בשבת, או ת"ב שחל בשבת ונדחה, אין לו כלל שום דין ת"ב, ואוכל בשר ושותה יין ואפי' במנחה. והמונע עצמו משום אבל עבירה בידו, וכ"כ בקיצור שלחן ערוך סי' קכה סעי' א.
 2. שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' קיב אות א.
 3. שו"ע סי' תקנה סעיף י.
 4. שש"כ פרק כח הלכה עו.
 5. מ"ב סי' תקנב ס"ק כג בשם הרוקח.

shlishis.^[6] Communal *seudah shlishis* in *shul* however should not be served.^[7]

C. When the Fast Begins

The fast begins at sunset,^[8] therefore everyone must stop eating and drinking before sunset. Nevertheless, *Bircas Hamazon* may be delayed until after sunset, and *Bircas Hamazon* may be recited with a *zimun*.^[9] Moreover, if *Bircas Hamazon* is completed before sunset, one may drink the cup of wine used at the *zimun*.

Authorities differ regarding the singing of *zemiros* after sunset. Some maintain that *zemiros* should be concluded by sunset, for the period of *bein hashmashos* (sunset to nightfall) takes on the stringencies of *Tishah B'Av*, a time when singing *zemiros* is inappropriate. Nevertheless, many *tzaddikim* customarily remain at the *seudah shlishis* table, singing late into the night of *Tishah B'Av*. Some authorities justify this custom, for the intent of the singers is to arouse Heavenly compassion through the *zemiros* and thereby hasten the *geulah* (redemption).^[10]

D. Eating After the Meal

After *Bircas Hamazon* one may still eat or drink until just before sunset. No prior stipulation is necessary in order to eat after *Bircas Hamazon*.^[11]

6. מ"ב סי' תקנב ס"ק כג.

7. קובץ מבית לוי (עמוד מג) הלכה יד.

8. רמ"א סי' תקנב סעי' י.

9. מ"ב ס' תקנב ס"ק כג.

10. הלכות ומנהגי בין המצרים פ"ח הלכה ב.

11. דרכי חיים ושלום סי' תקנ.

II.

Medication to Alleviate the Effects of Fasting

Some Poskim rule that one may take medicine on Shabbos to make the fast more tolerable.^[12] According to some authorities it is preferable that a pill taken for this purpose be mixed in food or liquid before Shabbos. However, if it was not mixed before Shabbos, it may be mixed on Shabbos.^[13]

III.

Torah Study

As mentioned above [see Chapter 6, Section I:B] many Poskim rule that after midday on *Erev Tishah B'Av* one may study only those Torah subjects that may be studied on *Tishah B'Av*. Some Poskim apply this rule even when *Erev Tishah B'Av* falls on Shabbos.^[14] Others contend that just as one may eat meat and drink wine, so may one study any Torah subject. One who follows the lenient view is not acting in error.^[15]

12. שעה"צ סי' תקנ"ג ס"ק ז.

13. הגאון ר' פסח אליהו פאלק האריך בזה בקובץ קול התורה (חוברת סא עמוד סא, וחוברת סד עמוד רצח) ועיקר טעמו דאין זה נחשב לרפואה כיון דהאדם אינו חולה עכשיו, וזה נקרא מניעת חולי שמותר לקחת בשבת, ומשום הכנה ג"כ אין איסור משום דהכנה במקום פסידא מותרת וזה נחשב פסידא כשהאדם יהיה בצער גדול בת"ב. והגאון ר' שלמה מיללער שליט"א, הובא בקונטרס מקדש ישראל עמוד נב ג"כ התיר לקחת תרופה זו בשבת ע"ש.

והגאון הגדול ר' שמואל וואזנר שליט"א בקובץ מבית לוי עמוד מג כתב: מי שרוצה לקחת כדורים קודם הצום למניעת בחילות והקאות או להקלת הצום יערבם במאכל או במשקה ומותר לקחתם בשבת [ועדיף אם אפשר לערב כבר מערב שבת], עכ"ל. ובקובץ מבקשי תורה (גליון מז) הביא מהגאון ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א וז"ל: מצד נטילת תרופה בשבת אין בעיה, כיון שזה לחיזוק ולא לרפואה, אכן מצד הכנה יעשה באופן זה, יכניס הכדור מע"ש בתוך הַלְּבָן וכדומה וכן יאכלנו בשבת, ולא דוקא אם הכדור נמס בתוך לבן, דהוא הדין אם נשאר שלם, וכן לגבי לקחת טיפות, עכ"ל.

14. הרמ"א בסוף סי' תקנ"ג, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות.

15. הרמ"א בסוף סי' תקנ"ג, "ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות". ואמנם המ"ב בס"ק י הביא שיטת הט"ז וז"ל, הט"ז מפפק מאד על מניעת הלימוד בשבת ומסיים דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו והיינו אפי' כשחל ט"ב בשבת, וכל שכן כשחל עט"ב בשבת. ונראה דיש לסמוך ע"ז אחרי דאפי' כשחל בחול כמה אחרונים מקילין, עכ"ל. ובדברי הט"ז פסקו כמה אחרונים, והם היעב"ץ במור וקציעה סימן תקנ"ג,

IV. Commencement of Prohibition — Sunset or Nightfall

A. Obvious Displays of Mourning

Bein hashmashos (the time between sunset and nightfall) takes on the stringencies of the day before — Shabbos — and the stringencies of the next day — *Tishah B'Av*. Therefore, activities that are obvious displays of mourning and are prohibited on Shabbos remain prohibited until nightfall. These include: removing one's shoes; changing from Shabbos clothing to weekday clothing; sitting on the floor; and removing the *paroches* from the *Aron Hakodesh*.^[16]

מאמר מרדכי סי' תקנט ס"ק ב, בן איש חי פרשת דברים אות יד, והגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל הובא בהליכות שלמה פרק טו הלכה י.

16. בגמרא במסכת שבת דף לד: איתא דומן בין השמשות דינו לחומרא כיום וכלילה. דהיינו שצריך להחמיר בו כאילו הוא שייך ליום שלפניו, וצריך להחמיר בו כאילו הוא שייך ללילה שלאחריו. וכן איתא בגמרא פסחים נד: דבין השמשות של ליל ת"ב אסור באכילה ושתייה כמו בין השמשות של ליל יום הכפורים, דהיינו שלא רק בספיקא דאורייתא כמו יום כפור יש להחמיר בבין השמשות כאילו הוא כבר יום הכפורים מחמת ספק לילה שבו, אלא גם בספיקא דרבנן כתשעה באב, יש להחמיר בבין השמשות של כניסתו כאילו הוא כבר תשעה באב, ולכן אסור לאכול ולשתות, והוא הדין לגבי כל החמשה עינויים וכן פסק המחבר בסי' תקנג סעי' ב.

ולענינו יש לשאול האם בין השמשות שבין שבת לתשעה באב יש להחמיר בו כאילו היה שבת, או שמא יש לתתנהג בו כאילו הוא כבר תשעה באב. והשאלה נשאלת גם לגבי חמשת העינויים האסורים בת"ב, כמו ביום הכפורים, וכן לגבי איסור הישיבה על הספסל. ולכן לגבי המנהג לפשוט מלבושי שבת וללבוש בגדי חול, ממתי יש לנהוג כתשעה באב, מהתחלת בין השמשות שהוא כבר ספק לילה או שמא רק מגמר בין השמשות כשהוא ודאי מוצאי שבת.

והנה התשובה לשאלה זו מתחלקת לשנים. דברים שיש בהם משום "אבילות בפרהסיא", קילי טפי, כלומר שאם יתחיל לנהוג כמו תשעה באב יהיה ניכר בכך שהוא מתאבל והרי יש איסור של אבילות בפרהסיא בשבת. ולעומת זאת דברים שאין בהם משום אבילות בפרהסיא כי גם מי שאינו באבילות מתנהג כן, חמירי, דגם אם יתחיל לעשות כן בשבת לא יהיה ניכר שהוא מתאבל.

לכן שונה דין חליצת נעליים משאר חמשת העינויים, שהרי רק מי שמתאבל הולך יחף, ואפי' אלו שדרכם לילך יחף בכל ימות השבוע בשבת אסור לעשות כן, כמו שנפסק ברמ"א סי' שא סעי' טז שאין לילך יחף בשבת.

והוא הדין בהחלפת הבגדים במוצאי שבת שחל בו ת"ב מבגדי שבת לבגדי חול,

One who feels uncomfortable sitting on a regular chair and wearing shoes during *bein hashmashos* on *Erev Tishah B'Av* — even though these activities are permitted during *bein hashmashos* of *Motza'ei Shabbos* — may remove his shoes and lie in bed from before sunset until after nightfall. Since most people remove their shoes before they lie down, such posture cannot be considered a display of mourning.^[17]

B. Other Prohibitions

Most of the *Tishah B'Av* prohibitions take effect when the sun sets on the eighth of *Av*, even when it falls on *Shabbos*. These include: fasting; washing; anointing oneself; and marital relations.^[18]

C. Removing Shoes; Changing Clothing

Although the *Rama* (553:2) writes that when *Tishah B'Av* occurs on *Motza'ei Shabbos*, the shoes are removed after *Borchu*, the prevalent custom is to delay *Maariv* long enough to allow everybody to change from *Shabbos* shoes and clothing after nightfall and to return to *shul* dressed appropriately for *Tishah B'Av*.^[19]

יש בזה משום אבילות בפרהסיא, שהרי בלאו הכי שהיום תשעה באב בודאי לא היה מחליף בגדיו לבגדי חול, וכן הישיבה על הארץ או על ספסל נמוך, כל זה הוי היכר גלוי שעושה כן מחמת אבילות, ודינם כמו חליצת נעליים. וכן הורדת הפרוכת מארון הקודש, והורדת המפות מן השולחנות כל אלו יש בהם משום אבילות בפרהסיא. אבל שאר העינויים לא שייך בהם אבילות בפרהסיא, כי אדם שאינו אוכל ושותה, ואינו רוחץ וסך אין בזה היכר גלוי שהוא באבילות, כי יתכן שאינו צריך עכשיו לכל זה. היוצא מדברינו שיש שתי קבוצות של איסורים בתשעה באב שכל אחת צריכה בירור בפני עצמה. א) איסורים שאין בהם משום אבילות בפרהסיא אם יעשה אותם בשבת, כמו איסור אכילה שתיה רחיצה וסיכה, ב) איסורים שאם ינהג כן בשבת יהיה ניכר שהוא מחמת אבילות, כמו חליצת הנעליים, ישיבה על הארץ, והחלפת בגדי שבת לבגדי חול.

17. הלכות ומנהגי בין המצרים פ"ח הלכה ד, והגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל הובא בהליכות שלמה פרק טו בארחות הלכה אות 44.

18. ראה ציון 16.

19. הרמ"א בסי' תקנג סעי' ב כתב: ואם הוא [מוצאי] שבת חולצים לאחר ברכו, מלבד

V.

Preparing for After Shabbos

One may not prepare a *Sefer Kinos* on Shabbos for use after Shabbos, as it is obvious that he is preparing on Shabbos for the next day. This includes bringing the *Kinos* to *shul*, even within an area enclosed by an *eiruv*.^[20] However, one who wishes to study the *Sefer Kinos* on Shabbos may bring it to *shul* in an *eiruv*-enclosed area. Since he will be using it on Shabbos, his act is not considered as preparing on Shabbos for the next day.

VI.

Havdalah

A. Hamavdil

Whereas the fast of *Tishah B'Av* begins with sunset on Shabbos, the *berachah* of הַמְבַדִּיל, which must be recited over a cup of wine, is postponed until Sunday night. However, אַתָּה

השליח צבור שחולץ קודם ברכו.

ויש להסתפק בכוונת הרמ"א במה שכתב שבמוצאי שבת חולצים הנעלים אחר ברכו, אם מיירי דוקא כשמתפללים ערבית מבעוד יום ולכן לא יחלצו עד לאחר ברכו, אבל אם מתאחרים בתפלת ערבית עד הלילה, כמו שאנו עושים והוא צאת השבת, יש להסיר המנעלים תיכף אחר צאת השבת קודם ברכו, כיון שכבר הוא לילה.

וכנראה שנחלקו הפוסקים בזה, דעיין בשדי חמד (פאת השדה סי' ב אות יב) שהביא דברי הטהרת מים שכתב לא לחלוף בשום אופן עד אחר ברכו וכתב: וכן נהגתי אני בעצמי שלא לפשוט בגדי שבת ולחלוף המנעל עד שתחשך ואחר ברכו של ערבית, וכן נהגתי פה בהיותי משרת בקודש בעיר הזאת, שלא ישבו לומר הקינות שלפני תפלת ערבית של ט' באב עד שתחשך ודאי, עכ"ל. וכן פסק בשו"ת שלמת חיים (או"ח סי' תצ) שגם המתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים אין צריכים לחלוף המנעלים עד אחר ברכו, כי מעיקרא כך קבלו עליהם שאם חל תשעה באב במוצאי שבת לא יחלצו הנעלים כל עוד שלא אמרו ברכו, מחמת קדושת תוספת שבת, משום שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת, וכן בתוספת שבת.

אמנם עיין בשש"כ פרק כח הערה קעט שכתב וז"ל: ושמעתי מהגרש"ז זצ"ל, דלפי מה שנהוג היום להתפלל אחר צאת הכוכבים, יש לחלוף הנעלים תיכף אחר בין השמשות. ואם יש לו נעליים מיוחדות לט' באב, אם אפשר ימתין בביתו עד לאחר צאת הכוכבים ולנעול אותן וללכת בהן לבית הכנסת, עכ"ד. והשש"כ העיר על דבריו דצע"ק לומר דהרמ"א איירי שמתפללים במוצאי שבת קודש מבעוד יום.

20. שש"כ פרק כח הלכה עו.

חוננְתָנוּ is recited in the *Shemoneh Esrei*. Before engaging in any *melachah* that is prohibited on Shabbos, one must either recite אַתָּה חוננְתָנוּ at *Maariv* or, at the very least, say, בְּרוּךְ הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, *Blessed is He Who distinguishes between the holy and the mundane.*^[21]

B. Borei Me'orei Ha'eish

Although the *berachah* of הַמְבַדֵּיל is postponed until Sunday night the *berachah* over fire is recited on *Motza'ei Shabbos*.^[22] Preferably, this *berachah* should be recited preferably before the reading of *Eichah*, for it is stated in *Eichah* (3:6), "He sat me in darkness." Therefore, it would be inappropriate to recite the *berachah* on the "light" after being "sat in darkness." Nevertheless, one who forgot to recite this *berachah* before *Eichah* should recite it after,^[23] but not later than dawn on Sunday morning.^[24]

The Poskim are not in agreement regarding a woman's obligation to recite the *berachah* of בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ, *Who creates the lights of the fire*, on *Motza'ei Shabbos* throughout the year. To accommodate all opinions, it is customary for a woman to listen to a man recite the *berachah* during *Havdalah* and to have in mind that his *berachah* should exempt her also. Therefore, when *Motza'ei Shabbos* is *Tishah B'Av* and the regular *Havdalah* has to be postponed until Sunday night, many men customarily recite בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ at home after nightfall, before *Maariv*, in order to exempt those women of the household who will not be attending shul. Women who do attend shul that night can also be exempted by the *chaz-zan's berachah* in shul.

If neither of the above options are practical, the man should not exempt himself with the *berachah* recited in shul, but

21. מ"ב סי' תקנו ס"ק ב.

22. שו"ע סי' תקנו.

23. מ"ב סי' תקנו ס"ק א.

24. מ"ב תקנו ס"ק ד.

should wait until he returns home after *Eichah* to recite it on his own behalf and on the behalf of the women at home.

A woman who cannot hear the *berachah* from a man may recite it herself.^[25]

C. The Sick and Others Who Must Eat on *Tishah B'Av*

One who cannot fast or who cannot complete the fast must recite *Havdalah* before eating.^[26] Under these circumstances *Havdalah* consists of the *berachah* over the beverage (see next paragraph), the *berachah* over the candle, and the *berachah* of הַמְבַדִּיל; all other parts of *Havdalah* are omitted.^[27]

Some authorities rule that the *Havdalah* should be recited over *chamar medina*^[28] (e.g., beer, coffee), while others rule that wine or grape juice should be used.^[29] [One who uses

25. שש"כ פרק סב הערה צח בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. ועיין מה שכתבנו בזה בספרנו כבוד ועונג שבת עמוד 135 הערה 11.

26. ברכי יוסף בשם תשובות כנה"ג, הובא בשערי תשובה בס' תקנו ס"ק א, וכן נקטו רוב הפוסקים. ודלא כשו"ת זכר שמחה סימן סט, ועיין בשש"כ פרק סב הערה קט מה שהביא בזה בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

27. שו"ת דברי מלכיאל חלק ו סימן ט אות ו.

28. כף החיים סי' תקנו ס"ק ט, מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הובא בספר הלכות בין המצרים עמוד 19, הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה פרק טז הלכה ז.

29. שיטת החזון איש הובא בקובץ מבקשי תורה (סיון תשמ"ג), הגרי"ז זצ"ל הובא בפניני הגרי"ז עמוד 521, אז נדברו חלק יא סי' מח, ובספר זה השלחן סי' תקנו.

וראיתי בקובץ מבקשי תורה (גליון מז) שכתב הרב הגאון ר' שמואל צ'צ'יק שליט"א בשם אביו ששמע ממרן הגרי"ז ששאל לאביו בת"ב שחל ביום ראשון ר' זאב האם כבר עשיתם הברכה? ושאלתי את הרב ז"ל: "האם מותר להבדיל על יין?" וענה לי רבינו הרב דבריסק זצ"ל: "כן! מותר!"

ואסביר לך מה היתה שאלתי, ומה היתה כוונת רבינו הרב דבריסק זצ"ל בתשובתו. כוונתי בשאלתי היתה שהן אמת שנפסק בשו"ע שמותר להבדיל על יין, אבל אולי כל זה אמור דוקא בתשעת הימים מלבד יום ת"ב גופא, שת"ב אולי יותר חמור מתשעת הימים ובו (בת"ב) כשמבדילין אולי אסור להבדיל על יין, כי אבלותו חמורה לגבי תשעת ימים גם בפרט הזה. וע"ז השיב הרב שמותר, והיינו דדעתו הקדושה של הרב זצ"ל שאין שום הבדל בדיני הנהגת האבלות הנוהגת בתשעת הימים, לבין תשעה באב. ואין אכילת בשר ושתיית יין יותר חמורה בת"ב מבתשעת הימים. וכאשר מותר להבדיל על יין בתשעת הימים כמו כן מותר גם בת"ב עצמו להבדיל על יין כי אין שום חומרה בת"ב בפרט הזה, עכ"ד.

והביא שם מהגרי"ש אלישיב שליט"א דזה שהתיר הגרי"ז להבדיל על יין הוא מטעם

wine or grape juice should not drink more than the minimum amount (approximately 1.6 fl oz.) One who must drink water, but can otherwise fast, does not recite *Havdalah*.^[30] Likewise, one who must eat or drink, but needs only very small amounts (i.e., one fluid ounce in less than nine minutes [some Poskim say two minutes]), does not recite *Havdalah*.^[31]

According to many authorities a woman who is not fasting due to illness, pregnancy, or nursing must hear or recite *Havdalah* before eating. However, since there are some authorities who rule that a woman should not recite *Havdalah*, it is preferable that the woman's husband (or another man) should recite *Havdalah* and that she drink the beverage. In this situation the man exempts his *Havdalah* obligation and need not hear or recite *Havdalah* on Sunday night. If this is not feasible, the woman must recite *Havdalah* herself.^[32]

D. Minors

Most Poskim rule that minors do not have to recite *Havdalah* before eating.^[33]

שביאר בחידושיו על הרמב"ם הלכות תענית, דערב ט"ב הוא כמו מתו מוטל לפניו דאסור ביין, אבל ט"ב הוא כמו אבלות אחר הקבורה דמותר ביין. אמנם בא"ז [הלכות ט"ב סי' תטו] איתא בהדיא שגם בט"ב דומה למתו מוטל לפניו, ועיי"ש שהאריך בזה. ועיין בענין זה בשו"ת להורות נתן ח"ד סי' לו.

30. שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קכט.

31. ספר ט' באב שחל ביום ראשון פ"ט הלכה ג.

32. עיין בספרנו כבוד ועונג שבת פרק יט שהארכנו בנוגע אם נשים חייבות בהבדלה, וכתבנו שם דיותר טוב שאיש יבדיל ויוציא האשה ידי חובתה בזה. וכתבנו עוד שם דאם אי אפשר לה לשמוע הבדלה מאיש צריכה להבדיל בעצמה. ומה שכתבנו שאיש יבדיל והאשה תשתה, כן אמרתי להגאב"ד דדעברצין זצ"ל בשנת תשמ"ב והסכים לי בזה. וכן ראיתי אח"כ שכתב בשש"כ פרק סב הלכה מח.

33. בשו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון אות עב כתב דקטן צריך להבדיל קודם שאוכל בת"ב וכן שמעתי ממרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, והוסיף שה"ה בת שהגיעה לחינוך צריכה להבדיל. וכן פסק בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רמג. ועיין בשו"ת שבט הלוי ח"ז סימן עז שכתב דצריך להבדיל, וסברתו דאף דכשיגדיל יצום מ"מ השתא נכנס בגדר חינוך להבדלה, ועוד דבחולה שאין בו סכנה מותרת האכילה גם לגדולים, וצריך לחנכו לדעת סדר האכילה באופן שמותר לאכול בט' באב [אך עיין בקובץ מבית לוי דף מו שכתב קטן שהגיע לחינוך המנהג שאוכל מבלי לעשות הבדלה לעצמו, וכ"כ בשו"ת

E. *Havdalah* Sunday Night

After the fast is over, one may not eat until reciting or hearing *Havdalah*. The *Havdalah* contains only the blessings of *הַמְבַדִּיל* and *בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן*.^[34]

Havdalah may be recited on grape juice or wine and an adult may drink it.^[35]

Women may not eat before hearing *Havdalah*, preferably from a man. A woman who cannot wait may drink water before hearing *Havdalah*.^[36] If this does not suffice, she must recite *Havdalah* herself.^[37]

שבת הלוי ח"י סי' קעז ס"ק ד].

אמנם הגאון ר' דוד פיינשטיין שליט"א אמר בשם אביו שאין הקטן מבדיל בת"ב כשאוכל [וזה דלא כמו ששמעתי בעצמי ממרן זצ"ל]. ובספר ארחות רבינו ח"ב [עמוד קמה] כתב בשם הבעל קהלות יעקב שאין הקטן מבדיל, וכן פסק בשו"ת ישועת משה ח"א סי' מ, וח"ד סי' פז. ודעת הגרי"ש אלישיב שליט"א אינו ברורה דבשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שעא כתב בשמו אין צריך להבדיל, וכ"כ בספר שערי נחמה שער ד' דינו תשעה באב הלכה יד, אמנם בספר ט' באב שחל ביום ראשון כתב בשמו דצריך להבדיל.

34. שו"ע סי' תקנו סעי' א.

35. מ"ב סי' תקנו ס"ק ג.

36. שו"ת שבת הלוי ח"ח סימן קכט.

37. שו"ת שבת הלוי ח"ד סימן נד אות ו.